

*Миськів Г.В.,
к.е.н., доцент,
докторант кафедри банківської справи ІМПО,
Університет банківської справи*

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті запропоновано можливі напрями вдосконалення функціонування та розвитку кредитного ринку України: нормативно-правовий, інституційно-організаційний, фінансово-економічний та соціально-маркетинговий. По кожному із напрямів автор зробив групу заходів, впровадження яких позитивно вплине на розвиток кредитного ринку та національної економіки загалом.

Ключові слова: кредитний ринок, напрями розвитку, заходи, сегменти ринку, інструменти.

Постановка проблеми. Функціонування кредитного ринку України на сучасному етапі відбувається під впливом затяжної фінансово-економічної кризи, яка посилюється складною військово-політичною ситуацією у державі. Кризовий стан породжує невизначеність та спрямовує розвиток кредитування переважно на задоволення короткострокових кредитних потреб економічних суб'єктів. Довгострокове кредитування інвестиційних потреб виробничих підприємств фактично припинилося – відбувається безпрецедентний в історії незалежної України колапс кредитування реального сектору. Неадекватність монетарного, валютного та банківського регулювання в умовах поточної кризи призвели до занепаду кредитного ринку.

У таких скрутних економічних умовах вкрай важливим є розроблення комплексу заходів активізації та вдосконалення функціонування кредитного ринку держави задля відновлення кредитування реального сектору та пришвидшення відродження національної економіки загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мінливість економічного середовища держави спонукає до перманентного пошуку напрямів вдосконалення розвитку складових національної економічної системи в цілому та кредитного ринку зокрема. Останнім актуальним науковим дослідженням перспективних шляхів розвитку фінансового сектора в цілому та кредитного ринку зокрема стала Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р., розроблена Національним банком України.

Мета статті полягає у запропонуванні можливих напрямів вдосконалення функціонування та розвитку кредитного ринку України та обґрунтуванні комплексу заходів по кожному із них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи сучасний стан та поточні проблеми функціонування кредитного ринку з метою активізації його розвитку доцільно розробити комплекс заходів в таких напрямках:

1. Нормативно-правове забезпечення.
2. Фінансово-економічне забезпечення.
3. Інституційно-організаційне забезпечення.
4. Соціально-маркетингові заходи.

Заходи нормативно-правового забезпечення розвитку кредитного ринку повинні передбачати створення нормативно-правового середовища його функціонування за допомогою

впорядковуючого та регулюючо-контролюючого впливу нормативно-правових документів.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення передбачає пошук напрямів поліпшення існуючих та створення нових правових норм, необхідних для ефективного функціонування й вирішення принципово нових завдань розвитку кредитного ринку держави.

На сьогодні існуюча нормативно-правова база не відповідає реальним потребам ефективності функціонування кредитного ринку, діяльність суб'єктів окремих сегментів кредитного ринку законодавчо не регламентується, часто законодавчі акти містять суперечливі положення, які створюють можливості для правового маніпулювання тощо. Тому для упорядкування правових норм та чіткої регламентації механізму регулювання кредитного ринку, юридичного закріплення переліку суб'єктів та учасників ринку, об'єктів кредитних відносин тощо доцільно ініціювати прийняття Верховною Радою Закону України «Про регулювання кредитної діяльності». Вважаємо, що саме такий закон зміг би чітко структурувати кредитний ринок за сегментами, регламентувати діяльність на ньому всіх учасників, врегульовувати кредитні відносини між кредиторами та боржниками, спростити вирішення суперечок, що виникають між ними тощо.

Стратегічним питанням, яке потребує законодавчого врегулювання та стосується усіх сегментів кредитного ринку, є захист прав кредиторів та позичальників, оскільки саме ця ланка у кредитних відносинах є найслабшою та найменш законодавчо захищеною.

Практично всі кредитори зіштовхуються з проблемами неповернення боргів. Чинні ж закони («Про відновлення платоспроможності боржника», «Про реєстрацію закладеного майна», «Про виконавче провадження», «Про заставу» тощо) не дозволяють кредитору ефективно відстоювати свої права. У правовій державі права заставоутримувача мають бути законодавчо захищені при законодавчо закріпленій процедурі реалізації заставного майна.

Перш за все на законодавчому рівні потрібно спростити та уніфікувати процедури звернення стягнення застави та задоволення забезпечених заставою вимог кредиторів. Задля цього потрібно внести зміни до Закону України «Про заставу» щодо розроблення механізму стягнення застави. Вважаємо, що було б доцільним у Законі України «Про заставу» визначити механізм застосування позасудових процедур звернення стягнення на нерухоме майно, що є предметом застави, шляхом надання права заставоутримувачам укладати нотаріально посвідчені правочини із заставодавцями – юридичними особами у будь-який момент дії зобов'язання, а не лише після виникнення підстав для звернення стягнення на заставлене майно. Необхідно також удосконалити систему реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень.

Також з метою врегулювання заставних правовідносин доцільно внести низку суттєвих змін і у інші закони. Зокрема, у Законі України «Про виконавче провадження» потрібно привести пункт 8 статті 34 у відповідність із статтею 20 Закону України «Про заставу», який не передбачає призупинення процедури стягнення заставного майна. При цьому варто чітко визначити, що у разі провадження процедури банкрутства виконавче провадження щодо стягнення заставного майна боржника не припиняється.

Окрім того, пропонуємо внести зміни в статтю 43 Закону України «Про виконавче провадження», яка передбачає отримання державним виконавцем відразу всієї суми виконавчого збору, незалежно від того, яким чином з боржника буде стягнуто борг.

Для захисту прав кредиторів від зловживання недобросовісних боржників варто переглянути та доопрацювати і Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [4], який містить низку суперечливих положень не на користь кредиторів, а саме:

- у Законі не встановлено строк для ліквідаційної комісії, у який вона зобов'язана звернутися до господарського суду із заявою про порушення провадження у справі про банкрутство;
- у Законі не прописано можливість кредитора звернутися до суду із заявою про порушення провадження у справі про банкрутство боржника та після закінчення провадження у справі про банкрутство законно списати свої борги;
- стаття 6 Закону передбачає досудову санацію боржника, згідно з якою «порушувати провадження у справі про банкрутство не можна протягом 12 місяців з дня затвердження судом відповідного плану санації» та «протягом якої діє мораторій на задоволення вимог кредиторів» [4]. Однак у Законі не передбачено можливість контролю господарським судом виконання плану санації, не встановлено заборони на відчуження активів боржника тощо.

Тобто законодавство дає законні підстави та можливості боржникам ухилятися від зобов'язань за кредитами та відтягувати у часі їх виплати, що, звісно ж, негативно відображається на обсягах проблемної заборгованості кредиторів. А перелічені заходи дозволять скоротити обсяги проблемної заборгованості та покращать фінансовий стан кредиторів.

Законодавчого захисту потребують також і позичальники. Сьогодні права позичальників регламентуються законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про захист прав споживачів», «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», «Про фінансові послуги й державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», Цивільним кодексом тощо. Однак жоден із перелічених вище законів України не передбачає відповідальності фінансових установ за порушення прав споживачів фінансових послуг. Тому вважаємо, що варто передбачити низку фінансових санкцій для банків та фінансових установ, винних у порушенні прав позичальників, оскільки досить часто боржники потерпають від кредиторів або колекторських компаній і не можуть захистити свої права.

Важливим напрямом є удосконалення нормативно-правового регулювання питань щодо супутніх послуг за споживчим кредитуванням. Пропонуємо узаконити практику щодо прозорості та конкурентної процедури формування переліку страховиків (оцінювачів тощо) та самостійного вибору позичальниками страхових чи інших компаній для укладення з ними відповідних договорів, якщо цього вимагає кредитна угода.

Вагомий вплив на функціонування кредитного ринку має розвиток ринку кредитних деривативів. Однак досі жоден законодавчий акт України не врегулює їх обігу. Тому актуальним є розроблення та ухвалення Закону України «Про похідні фінансові інструменти» із деталізацією положень щодо використання кредитних деривативів. Саме прийняття такого закону дасть змогу розвивати наявні похідні інструменти та вдосконалити діяльність на кредитному ринку в частині хеджування кредитних ризиків.

Ще одним важливим законом, який потрібно ухвалити задля підвищення ефективності розвитку банківського сегменту кредитування є Закон України «Про споживче кредитування», основні положення якого мають регламентувати створення ефективного механізму споживчого кредитування для захисту прав та законних інтересів і позичальників, і кредиторів; забезпечити належне конкурентне середовище функціонування банків на кредитному ринку; посилити вимоги до розкриття інформації щодо споживчого кредитування в інтересах споживачів та інвесторів фінансового сектору тощо.

Група *фінансово-економічних заходів* із вдосконалення функціонування кредитного ринку передбачає упорядкування економічних відносин у сфері кредитного ринку щодо формування та оптимального використання кредитних ресурсів суб'єктами ринку задля підвищення ефективності їх кредитної діяльності та сталого розвитку кредитного ринку загалом.

З метою підвищення ефективності використання кредитних ресурсів кредиторів ринку перш за все потрібно налагодити ефективний механізм очищення кредитних установ ринку від проблемних активів. Задля цього варто вжити заходів, передбачених Комплексною програмою розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [3]:

- підвищити ефективність системи виявлення потенційно проблемних (неефективних) суб'єктів ринку;
- стандартизувати та підвищити ефективність інструментів з боку регуляторів щодо роботи з неефективними суб'єктами ринку, забезпечити розбудову інституту куратора фінансової установи;
- підвищити ефективність процесів управління кредитним ризиком (у т. ч. управління заставою), що застосовуються регуляторами під час оздоровлення або ліквідації неефективних учасників ринку, забезпечити розбудову інституту ліквідатора фінансової установи;
- упровадити практику акумуляції непрофільних активів у спеціалізованих фондах управління;
- забезпечити розвиток інструментів нормалізації платіжної дисципліни боржників за проблемними активами.

Для підвищення ефективності інструментів впливу на суб'єктів ринку з боку регуляторів потрібно на основі аналізу існуючих інструментів зокрема і рестриктивного характеру, як такі, що можуть бути використані превентивно, розробити й впровадити інструменти, які б забезпечили однаково ефективність заходів впливу, зокрема і рестриктивних, що можуть застосовуватися регуляторами у різних сегментах кредитного ринку [3].

Фінансово-економічні заходи із вдосконалення функціонування кредитного ринку повинні позитивно відображатися на фінансових результатах діяльності кожного із суб'єктів ринку та сприяти підвищенню їх фінансової стійкості.

З огляду на нестабільну фінансово-економічну ситуацію в державі фундаментальною засадою підвищення ефективності банківського кредитування стає вдосконалення системи управ-

ління кредитними ризиками у банківській системі. Сьогодні банки розвивають лише ті кредитні програми, які передбачають прийнятний рівень ризиків. Зважаючи на поточну ризикованість довгострокових інвестицій, банки орієнтуються на короткострокове кредитування. Інвестиційні кредити, рівно як і іпотечні кредити, вважаються кредитами із високим ступенем ризику, а тому відсоткові ставки за ними зростають у рази. Тому важливо, щоб у банківській практиці використовувався широкий спектр антиризикових заходів, який включає: вдосконалення кредитної політики, ефективне управління кредитним портфелем, що передбачає диверсифікацію, лімітування, резервування, структурування, скоринг, сек'ютеризацію активів тощо.

Банківські ризики породжуються також і складнощами в оцінці платоспроможності позичальника, адже значну частку доходів населення складають неофіційні доходи, які банк повинен враховувати при прийнятті рішення про надання кредиту. Тому слід розробити та уніфікувати ефективну методику оцінки кредитоспроможності фізичних осіб, створити базу даних та ефективно використовувати інформацію щодо недобросовісних позичальників шляхом запровадження та повноцінного функціонування бюро кредитних історій та діяльності колекторських агентств.

Реалізація запропонованих заходів щодо мінімізації кредитних ризиків передбачає тісний взаємозв'язок фінансово-економічних та інституційно-організаційних заходів, тандем яких дасть змогу комплексно вирішити наявну проблему. В цьому контексті доволі важливим є посилення відповідальності пов'язаних із банком осіб, яку НБУ запровадив Постановою «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 312 від 12 травня 2015 р. У Постанові затверджено норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) у розмірі 25% (до цього нормативне значення коефіцієнта Н9 не повинно було перевищувати 5%) [5].

Актуальним є і розвиток ризик-орієнтованих підходів банківського нагляду, котрі включають оцінку кількісних характеристик ризику та якості управління ризиками і на рівні окремого банку, і банківської системи загалом, які мають запобігати прийняттю правлінням і працівниками банків неконтрольованих і нерегламентованих рішень, пов'язаних з банківськими ризиками.

Ще одним кроком із підвищення ефективності банківського кредитування має стати забезпечення достатнього рівня капіталізації банківського сектору, що є ключовим чинником кінцевого відновлення кредитування економіки. Підвищення рівня капіталізації банківських установ повинно здійснюватись з урахуванням зростання обсягів кредитних операцій, шляхом залучення до банків додаткового акціонерного капіталу, стимулювання капіталізації прибутку в банках, впровадження обов'язкового котирування та продажу банками власних акцій на організованому ринку цінних паперів [6]. Жорстке виконання існуючих вимог до капіталу потрібно забезпечувати з боку НБУ.

Сегмент небанківського кредитування тісно пов'язаний із сегментом банківського кредитування: зростання кредитування в одному спонукає до адекватної реакції у іншому, і навпаки. Тому успішна реалізація заходів із активізації кредитної діяльності банків позитивно відобразиться на кредитній діяльності небанківських фінансових установ.

Основною проблемою ефективного функціонування сегменту міжнародного кредитування в Україні є відсутність оцінки ефективності використання кредитних ресурсів міжнародних фінансових організацій, іноземних комерційних банків

та урядів. Позичені кошти від іноземних кредиторів мають використовуватися згідно із затвердженим кошторисом і у відповідності із затвердженими термінами. Невиконання кошторису та порушення термінів кредитних угод призводять до зловживання коштами іноземних кредиторів, породжують корупцію та відмову іноземних кредиторів у наданні кредитів Україні.

Така ж проблема притаманна й сегменту державного кредитування: кредити, надані за рахунок коштів Державного бюджету, не підлягають експертній оцінці щодо доцільності та ефективності їх використання. Рахункова палата України та Державна казначейська служба впродовж 2012–2014 рр. не оприлюднюють результати оцінки ефективності використання державних кредитів, що створює можливості для зловживання державними коштами та приховування фінансових результатів освоєння отриманих кредитів.

Тобто підвищення ефективності використання кредитних ресурсів держави та іноземних кредиторів (МФО, комерційних банків, урядів тощо) залежить від експертної оцінки Рахункової палати України та Державної казначейської служби України, оприлюднення отриманих результатів та адекватного реагування відповідних органів державного управління на виявлені недоліки або й зловживання.

Таким чином, реалізація запропонованих фінансово-економічних заходів із вдосконалення функціонування кредитного ринку загалом та його сегментів зокрема дасть змогу ефективніше формувати та використовувати наявні кредитні ресурси, що активізує кредитну діяльність та позитивно відобразиться на обсягах кредитів, наданих у національну економіку.

Група *інституційно-організаційних заходів* із вдосконалення функціонування кредитного ринку є комплексною та об'єднує сукупність заходів щодо покращення інституційної структури ринку (регулюючо-інфраструктурних інституцій) та заходів із покращення організації кредитних відносин.

Найбільш вагомий вплив на покращення функціонування кредитного ринку справить реорганізація (розбудова) інституційної структури, що забезпечить ефективне регулювання та нагляд, нагромадження та обмін інформацією щодо кредитної історії позичальників, а також дасть змогу ефективно управляти проблемними активами. Нині пропонується створення низки нових інституцій фінансового ринку держави загалом та кредитного ринку зокрема, таких як мегарегулятор, Рада з фінансової стабільності, Центральний реєстр позичальників, Агенція по роботі із проблемними кредитами [1; 3; 6] тощо. Подальшого вдосконалення потребують рейтингові агентства, бюро кредитних історій та діяльність фінансових посередників ринку.

І для кредиторів, і для позичальників позитивним буде впровадження практики урегулювання правових конфліктів за допомогою діяльності третейських судів та через запровадження інституту фінансового омбудсмена [6].

Запропоновані інституції дозволять акумулювати розрізнені управлінські обов'язки, посилять координацію між регуляторами фінансового сектору, що забезпечить ефективніше й більш оперативне управління у мінливому ринковому середовищі та дасть змогу зекономити державні кошти на утриманні апарату чиновників.

Для вдосконалення функціонування кредитного ринку варто вжити ще низку заходів організаційного характеру, які покращать якість ринкового середовища загалом та підвищать ефективність кредитної діяльності усіх суб'єктів ринку, а саме:

- удосконалити макропруденційний нагляд;
- стимулювати розвиток інструментів кредитного ринку;

- оприлюднювати рейтингові оцінки фінансових установ (банківських та небанківських);
- удосконалити порядок розкриття у звітності публічної інформації;
- запровадити підвищення кваліфікаційних вимог до працівників, які безпосередньо надають кредити у торговельних закладах та беруть участь у відборі позичальників банку;
- ініціювати створення допоміжних структур кредитної кооперації, таких як стабілізаційні фонди, основною діяльністю яких стало б забезпечення можливості надання фінансової допомоги кредитним спілками з метою мінімізації кількості проблемних кредитних спілок.

Запропоновані інституційно-організаційні заходи дозволять забезпечити сприятливі умови для розвитку сучасних форм кредитування, із одночасним удосконаленням механізму захисту прав кредиторів та позичальників.

Важливим напрямом вдосконалення розвитку кредитного ринку України є реалізація *соціально-маркетингових заходів*, до яких слід віднести:

- розробку соціальної піар-кампанії для відновлення довіри населення до банків;
- пропагування заощаджувальної моделі поведінки населення;
- запровадження відповідальності політиків, посадових осіб і засобів масової інформації за створення негативного інформаційного середовища;
- впровадження програм з фінансової грамотності у навчальних закладах та через ЗМІ для широкого загалу населення.

Соціально-маркетингові заходи розвитку кредитного ринку не можна недооцінювати, особливо в умовах кризи, коли формування позитивних очікувань у населення та віри у спроможність країни розв'язати свої проблеми шляхом використання внутрішніх ресурсів і потенціалу дасть особливо відчутні результати [2].

Висновки. Отже, запропоновані концептуальні напрями передбачають розвиток кредитного ринку України за такими напрямами: удосконалення нормативно-правових, інституційно-організаційних, фінансово-економічних та соціально-маркетингових заходів. Комплексне опрацювання, реалізація та впровадження запропонованих заходів дозволять досягнути гармонійного розвитку національного кредитного ринку в розрізі усіх сегментів на основі законодавчої регламентації та за відновлення довіри населення.

Література:

1. Коваль О.П. Деякі аспекти державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні / О.П. Коваль // Фінанси України. – 2010. – № 3. – С. 5–13.
2. Козюк В.В. Експансія кредиту в системі макрофінансових дисбалансів / В.В. Козюк // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 25–31.
3. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р.: Постанова Правління Національного банку України від 18. 06. 2015 р. № 391 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
4. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 28. – Ст. 210.
5. Про затвердження змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова НБУ № 312 від 12 травня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
6. Проект Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ufin.com.ua/koncepcia/002.docndei.me.gov.ua/downloads/strategy.pdf.

Мыскв Г.В. Направления совершенствования функционирования и развития кредитного рынка Украины

Аннотация. В статье предложены возможные направления совершенствования функционирования и развития кредитного рынка Украины: нормативно-правовое, институционально-организационное, финансово-экономическое и социально-маркетинговое. По каждому из направлений автор разработал группу мероприятий, внедрение которых положительно повлияет на развитие кредитного рынка и национальной экономики в целом.

Ключевые слова: кредитный рынок, направление развития, мероприятия, сегменты рынка, инструменты.

Myaskiv G.V. Directions of improve the Ukraine credit market's functioning and development

Summary. In the article proposed possible directions of improving the Ukraine credit market's functioning: legal, institutional, financial and social. For each of the directions author developed a group of measures which implementation will positively affect on the development of the credit market and the national economy as a whole.

Keywords: credit market, development directions, events, market segments, tools.